

สรรพสิทธิ์คำฉันท์: กลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีชาดก

อาทิตย์ ครุณัยธร¹ กิ่งกาญจน์ บุรณสินวัฒนกุล²

¹ อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

² อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในด้านกลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีร้อยกรองประเภทคำฉันท์ ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงรักษารูปเรื่องบางอย่างของชาดกเอาไว้ เช่น การกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ แต่ในขณะเดียวกันทรงดำเนินตามขนบของการแต่งวรรณคดีไทย คือ การขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู และการลงท้ายด้วยการบอกข้อมูลเกี่ยวกับการแต่งเอาไว้อย่างละเอียด ส่วนการดัดแปลงเนื้อเรื่องพบว่า มีการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องใหม่ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ทำให้มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้เห็นบุคลิกภาพที่แตกต่างออกไปของตัวละคร อย่างไรก็ตาม พระนิพนธ์เรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์แสดงให้เห็นถึงลักษณะการดัดแปลงเนื้อหาชาดกเป็นวรรณคดีชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสว่า ทรงให้ความสำคัญกับการให้รายละเอียดของฉากเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังทรงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางตอนเพื่อความเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และทรงเลือกตัดรายละเอียดบางตอนที่ทรงเห็นว่าไม่สำคัญออกไปเพื่อให้เรื่องกระชับ ซึ่งถือว่าเป็นพระอัจฉริยภาพทางการประพันธ์ของพระองค์โดยแท้

คำสำคัญ: สรรพสิทธิ์คำฉันท์ วรรณคดีชาดก กลวิธีการดัดแปลงชาดก

Sapphasitthi Khamchanda: Adapting Jataka to literature

Artid Darunaithon¹ and Kingkarn Buranasinvattanukul²

¹ Lecturer, Dr. Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences
Nakhon Sawan Rajabhat University

² Lecturer, Dr. Department of Thai Language, Faculty of Humanities
Srinakharinwirot University

Abstract

The aim of this article is to study Sapphasitthi Khamchanda, written by Somdet Phra Maha Samana Chao Kromma Phra Paramanuchitchinorot, who aims to adapt Jataka to a verse literature. The research found that Somdet Phra Maha Samana Chao Kromma Phra Paramanuchitchinorot not only maintained some of the main stories, such as the original parts of the literature, but also used a special form of writing in Thai literature which begins with Bot Wai Kru and ends with the writer's information. In respect to adapting the stories, the research found that the author added new stories to the old ones in order to make them better and to provide readers a better understanding of the characters. However, Sapphasitthi Khamchanda shows, in the way of adapting this literature of Somdet Phra Maha Samana Chao Kromma Phra Paramanuchitchinorot, that he places emphasis on describing the background information. Moreover, one of his great writing abilities pertains to the way he had modified and shortened the stories.

Keywords: Sapphasitthi Khamchanda, Jataka literature, Adapting Jataka to literature

1. บทนำ

ในบรรดาพระนิพนธ์อันหลากหลายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้น พบว่า มีงานพระนิพนธ์ประเภทหนึ่งซึ่งมีความน่าสนใจและแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพขององค์ผู้นิพนธ์เป็นอย่างดี คือ งานพระนิพนธ์ประเภทวรรณคดีนิทานซึ่งวรรณคดีนิทานของพระองค์นั้น ไม่ได้ทรงนำเนื้อหาจากนิทานชาวบ้าน หรือทรงแต่งเนื้อหาขึ้นใหม่ตามความนิยมในสมัยนั้น หากแต่ทรงนำมาจากชาดกในปัญญาสาขาค คือ สรรพสิทธิชาดก และสมุททโฆษชาดก

อย่างไรก็ตาม การดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีนิทานในลักษณะนี้ไม่ใช่ “ของใหม่” ที่เพิ่งเกิดขึ้น เพราะการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีนิทานนั้นเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ มหาชาติคำหลวง นอกจากนี้หากพิจารณาถึงที่มาของวรรณคดีนิทานไทยก็พบว่า มีนิทานจำนวนมากที่ได้ดัดแปลงมาจากเรื่องชาดกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องในอรรถกถาชาดก เช่น กากีคำกลอน จันทโครบ หรือเรื่องในปัญญาสาขาค เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ เป็นต้น วรรณคดีนิทานที่นำเนื้อหาจากชาดกนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า วรรณคดีชาดก ซึ่ง ทรัพย์ ประกอบสุข (2527, น. 60) ได้อธิบายความหมายของวรรณคดีชาดกไว้ว่า “วรรณคดีชาดก หมายถึง วรรณคดีที่นำเรื่องราวจากคัมภีร์ชาดกมาแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ขึ้นใหม่ โดยยึดเรื่องชาดกเป็นหลักในการสอนคติธรรม คุณธรรม ศีลธรรมให้แก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง”

วรรณคดีชาดกของไทยอาจจะแบ่งได้ 2 ประเภทตามลักษณะของผู้สร้างสรรค์วรรณคดี คือ 1. วรรณคดีชาดกที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น และ 2. วรรณคดีชาดก ที่เป็นวรรณกรรมราชสำนัก โดยในส่วนของวรรณคดีชาดกที่เป็นวรรณกรรมราชสำนักนั้น หมายถึง วรรณคดีชาดกที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์ หรือรับสั่งประมุขกวีเพื่อแต่งขึ้น หรือกวีราชสำนักแต่งขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย โดยมีมุ่งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่สังคม ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้

วรรณคดีชาดกกลุ่มนี้จะมีความพิถีพิถันในการแต่งเป็นอย่างสูง (สืบพงศ์ ธรรมชาติ, 2542, น. 65) ซึ่งวรรณคดีชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสจัดอยู่ในกลุ่มนี้

แม้ว่าการนำชาดกมาแต่งเป็นวรรณคดีชาดกนี้ จะเป็นการรับเอาเนื้อหา มาจากชาดกโดยตรง แต่ก็พบว่า มีวรรณคดีชาดกจำนวนไม่น้อยที่รับเอาลักษณะ อื่น ๆ ของชาดกมาด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้แต่งมักจะมีการดัดแปลงชื่อ ตัวละคร หรือ รายละเอียดต่าง ๆ ของเรื่องใหม่ อันทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจที่จะศึกษากลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีชาดก ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่เนื่องจากสมุทรโฆษคำฉันท์นั้น ทรงไม่ได้ นิพนธ์เองตลอดทั้งเรื่อง ดังนั้นในบทความเรื่องนี้จึงวิเคราะห์เฉพาะพระนิพนธ์ เรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ เท่านั้น

2. แสดงฉันทสรรพสิทธิ์ุทธชาดกโดยอรรถา นิเทศขยายบริบูรณ์: จากสรรพ สิทธิชาดกสู่สรรพสิทธิ์คำฉันท์

สรรพสิทธิชาดกเป็นชาดกเรื่องที่ 40 ในปัญญาสาชก มีลักษณะเป็น นิทานซ้อนนิทาน ซึ่งเป็นลักษณะการเล่านิทานสันสกฤตทั่วไป อันกล่าวถึง นิทานเกี่ยวกับพระสรรพสิทธิกับนางสุวรรณโสภาเป็นนิทานหลัก (Frame Story) ส่วนนิทานปริศนา เรื่องที่พระสรรพสิทธิเล่าเพื่อล่อให้นางสุวรรณโสภา พุดเป็นนิทานซ้อน (Emboxed story) (กุสุมา รัชมณี, 2521, น. 82) ซึ่งทำให้ ชาดกเรื่องนี้มีลักษณะแตกต่างจากชาดกเรื่องอื่น ๆ ในปัญญาสาชก

ในด้านเนื้อเรื่องของสรรพสิทธิชาดกนี้มีความคล้ายคลึงกับเรื่องของ ท้าววิกรม และเจ้าหญิงผู้ไม่พุด (Vikrama and the silent princess) ซึ่งเป็นนิทาน เรื่องที่ 153-157 (นับรวมนิทานซ้อนด้วย) ในจำนวนนิทาน 258 เรื่อง ใน กถารัตนากร ซึ่งกล่าวถึงท้าววิกรมที่อาสาเข้าไปเล่านิทานให้แก่เจ้าหญิงซึ่ง ประกาศว่า จะสมรสกับชายที่ทำให้เธอพุดด้วย 4 ครั้งในหนึ่งคืน แต่หากทำ ไม่ได้ชายผู้นั้นต้องตกเป็นทาสของเจ้าหญิง ท้าววิกรมเล่านิทานปริศนา 4 เรื่อง

แล้วถามเวตาล ซึ่งสิ่งอยู่ที่ตะเกียงและเครื่องประดับของเจ้าหญิง และทำให้เจ้าหญิงพูดได้ถึง 4 ครั้ง ซึ่งจุดประสงค์ที่แท้จริงของท้าววิกรมไม่ได้ต้องการจะแต่งงานกับเจ้าหญิง หากแต่ต้องการจะช่วยเหลือชายคนอื่น ๆ ที่ตกเป็นทาสของเจ้าหญิง

วิรัช ปิยสุนทรวาทย์ (2524, น. 18) ซึ่งศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิชาดก ได้กล่าวถึงนิทานปริศนาทั้ง 4 เรื่อง ในสรรพสิทธิชาดกว่า นิทานซ้อนเรื่องที่ 1 ในสรรพสิทธิชาดกตรงกับนิทานซ้อนเรื่องที่ 3 ในเรื่องท้าววิกรมและเจ้าหญิงผู้ไม่พูด แต่นิทานซ้อนที่เหลืออีก 3 เรื่องไม่ตรงกัน และเมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องจากนิทานซ้อนอีก 3 เรื่องในสรรพสิทธิชาดกพบว่า มีความคล้ายคลึงกับอนุภาคนิทานสันสกฤตเรื่องเวตาลปัญจวิศติ

ในส่วนความแพร่หลายของสรรพสิทธิชาดกนั้นพบว่า ที่หอสมุดแห่งชาติมีต้นฉบับสรรพสิทธิชาดกเก็บรักษาไว้ถึง 11 ฉบับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความนิยมและความแพร่หลายของชาดกเรื่องนี้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังพบว่า มีผู้นำชาดกเรื่องนี้ไปแต่งเป็นวรรณคดีอีกหลายสำนวน (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538, น. 180-184, 203-204) อาทิ สรรพสิทธิ์คำกาพย์ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่ระบุปีที่แต่งว่าเป็นปี พ.ศ. 2350 สรรพสิทธิ์คำกาพย์สำนวนนี้มีเนื้อหาคล้ายกับชาดก แต่มีรายละเอียดของเรื่องแตกต่างกันไปค่อนข้างมาก นอกจากนั้นยังมีเพิ่มเนื้อความตอนต้นที่กล่าวถึงบุรพชาติของพระสรรพสิทธิ์ และนางสุพรรณโสภาว่าเป็นนกกระเจาบ และเนื้อความตอนปลายนับตั้งแต่พระสรรพสิทธิ์ได้นางสุวรรณเกษรเป็นชายา และพี่เลี้ยงทวยศลดดวงใจเข้าเฝ้าพระสรรพสิทธิ์เข้ามาด้วย สรรพสิทธิ์กลอนอ่าน สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นฉบับไม่สมบูรณ์ มีเพียงตอนต้นเรื่องเท่านั้น แต่สังเกตได้ว่าเป็นการดำเนินเรื่องตามชาดก และ นิทานไทยเรื่องพระสรรพสิทธิ์เรียบเรียงโดยหลวงศรีอมรญาณ แต่งเป็นร้อยแก้ว ใช้ภาษาง่าย ๆ ไม่มีคาถาบาลีแทรก ดำเนินเรื่องตามสรรพสิทธิชาดก เพื่อใช้เป็นแบบเรียนสำหรับสอน

ศีลธรรมจรรยาแก่นักเรียน ตามรับสั่งของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต
เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

กล่าวเฉพาะเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นจากสรรพสิทธิชาดก ซึ่งเป็น
ชาดกเรื่องที่ 40 ในปัญญาสาชดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ โดยในคำนำของ
หนังสือเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2511 กรมศิลปากรได้
อธิบายถึงเรื่องนี้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2511,
น. คำนำ) ไว้ว่า

หนังสือเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ เรื่องเดิมเป็นนิทานอยู่
ในปัญญาสาชดก พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์
ผู้เป็นศิษย์ ได้ทูลอาราธนาให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ขึ้น เมื่อสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์เสร็จได้นำ
ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
คราวโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มปฏิสังขรณ์วัด พระเชตุพนฯ เมื่อปี
ระกา พ.ศ. 2372...

จากคำนำของกรมศิลปากรที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงแต่งสรรพสิทธิ์คำฉันท์เสร็จ
เมื่อ พ.ศ. 2372 ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเวลา
ก่อนที่จะมีการแปลสรรพสิทธิชาดกเป็นภาษาไทย (เมื่อปี พ.ศ. 2466) ประมาณ
90 ปี ซึ่งแตกต่างจากคำนำในฉบับพิมพ์ครั้งแรกที่ได้อ้างอิงพระวินิจฉัยของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า สมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์สรรพสิทธิ์คำฉันท์เสร็จในปีเถาะ
พ.ศ. 2374 (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. คำนำ)

ต่อมาได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับปีที่ทรงนิพนธ์เรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์เสร็จใหม่ว่าน่าจะเป็นปี พ.ศ. 2377-2378 โดยอ้างถึงเรื่องข้างเพื่อกในข้อความตอนท้ายเรื่องว่า

เชลยงกลนิพนธ์พรนสุภา	ยิตเสร็จในวา
รราชเร่อมรงผจง	
ทำนุกอบัสไสยแสนสงฆ์	ทั่วเขตวันวง
วิหารสถานถิ่นหลาย	
ล้วนแล้วตึกตั้งเรียงราย	จรเขยทุกพาย
พิลาศหลากเหลือถวิล	
พระเดชไค้ตามพกรินทร์	มงคลหัตถ์คินทร์
แต่ค้ำวกรูนครา	
ถับไ้ท่นครราชสีมา	ถวายกฤษชกร
พกลายกระบหลับเพื่อกพรรณ	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 156-157)

เมื่อสอบเหตุการณ์เรื่องข้างสำคัญตามประวัติศาสตร์พบว่า ข้างตามพกรินทร์และข้างมงคลหัตถ์คินทร์ได้มาจากกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2371 และ พ.ศ. 2377 ตามลำดับ ส่วนข้างที่ได้จากเมืองนครราชสีมานั้น ชื่อว่ามงคลนาคินทร์ ได้มาเมื่อ พ.ศ. 2377 และเมื่อสอบเหตุการณ์ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนก็พบว่า มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ในปี พ.ศ. 2377 และ พ.ศ. 2378 โดยในปี พ.ศ. 2377 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถใหม่ และ ปี พ.ศ. 2378 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาพระฤกษ์ก่อฐานรากพระอุโบสถใหม่นั้นนั้นคำว่า “วาระราชเร่อมรงผจง” ในพระนิพนธ์นี้จึงน่าจะหมายถึงวาระที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถใหม่ พ.ศ. 2377 หรือวาระที่เสด็จพระราชดำเนินไปวางศิลาพระฤกษ์พระอุโบสถหลังใหม่ พ.ศ. 2378 (สุจิตร์ศิริไปล์, 2541, น. 141-146)

3. รงสฤษฎติพฤติพากย์จำลอง: กลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีชาดก

จากการศึกษากลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในการสร้างสร้อยงานพระนิพนธ์เรื่อง สรรพสิทธิคำฉันท์ พบว่า มีการดัดแปลงในลักษณะต่อไปนี้

3.1 การดัดแปลงรูปเรื่อง

องค์ประกอบของชาดกในปัญญาสาชานี้คล้ายคลึงกับองค์ประกอบของชาดกในอรรถกถาชาดก ทั้งนี้เพราะปัญญาสาชานี้เป็นการแต่งเลียนแบบจากอรรถกถาชาดกซึ่งประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ คือ เหตุการณ์เริ่มต้นที่เป็นมูลเหตุของการเล่าเรื่องชาดก คาลา คือ คำประพันธ์ร้อยกรองภาษาบาลี แม้ว่าคาลาในปัญญาสาชานี้จะไม่ไพเราะเท่าคาลาในอรรถกถาชาดก แต่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่องมากกว่า เพราะมักจะเป็นบทสนทนาโต้ตอบ หรือพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร อดีตวัตถุ คือ เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกมาแสดง และสโมธานหรือประชุมชาดก คือ การเชื่อมโยงปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุเข้าด้วยกัน โดยบอกว่าบุคคลในอดีตกลับมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน

3.1.1 รูปเรื่องของสรรพสิทธิชาดก

เมื่อพิจารณารูปเรื่องพบว่า สรรพสิทธิชาดกมีลักษณะรูปเรื่องตามลักษณะชาดกโดยทั่วไป กล่าวคือ เริ่มเรื่องด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และจบลงด้วยสโมธาน โดยจะมีการแทรกคาลาตามช่วงต่าง ๆ

3.1.2 รูปเรื่องของสรรพสิทธิคำฉันท์

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้นำเรื่องสรรพสิทธิชาดกมาดัดแปลงเป็นนิทานคำฉันท์ และได้ทรงนิพนธ์เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ต่อจนจบเรื่อง ได้ทรงดัดแปลงรูปเรื่องของชาดกมาเป็น

ลักษณะวรรณคดีนิทาน ซึ่งในสรรพสิทธิ์คำฉันท์สามารถแบ่งรูปเรื่องได้เป็น 4 ส่วน คือ

3.1.2.1 บทไหว้ครู มีทั้งหมด 14 บท ทรงแต่งด้วย สัททวลวิกิพิตฉันท 19 นมัสการพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระอินทร์ พราหมณ์ อาจารย์ และสคูตอิงค์ พระมหากษัตริย์ให้ทรงอยู่เย็นเป็นสุข ดังนี้

ขอถวายวันทนน้ำอมประนตบถกมล

สรรเพชญญาณ

วิมุติ

อนึ่งนบธรรมคุณาภิโลกุตรพุทธ

พางกปีฎกอุต

ตมางค์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 1-2)

3.1.2.2 ปัจจุบันวัตถุ แต่งเป็นวสันตดิถีฉันท จำนวน 8 บท มีเนื้อความว่า เหล่าพระภิกษุสนทนาถึงคุณวิเศษของพระพุทธเจ้าว่า ทรงมีกิจ และอุปาย ตลอดจนมีความฉลาดมาก พระพุทธเจ้าได้ยืนยันจึงตรัสว่า ในอดีตชาติ พระองค์ก็เป็นผู้มีความฉลาด และมีวิชาที่ไม่มีอยู่ใดเสมอ เหล่าพระภิกษุจึง อาราธนาให้พระพุทธเจ้าเล่าให้ฟัง ดังนี้

ปางจอมจรรโลงคิลโลก

กุตราภิเชกสุรย์

เสวยผลวิมลวิมุติมูล

มฤตยโมกขโมฬี

เสด็จเนนุกรมรมยเขต

พนพระกฤษีศรี

สร้อยสงฆสังวรอินทรีย์

สุขพรหมจรรยา

ปรารภพิเศษศิลปคุณ

อดุลยเดชเจษฎา

โพ้นภพบำเพ็ญพระพุทฺธกา

รกโพธิญาณยง

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 3)

3.1.2.3 เนื้อเรื่อง (อดีตวัตถุ) เป็นเนื้อเรื่องของเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าเล่าให้พระภิกษุฟัง โดยเริ่มต้นด้วยการชมเมืองกิริพัชร ซึ่งเป็นเมืองของนางสุพรรณโศภา ดังนี้

คูรายิภิกษุบริพา	พูนบรรพโบราณ
ทุเรศเหตุถึงปาง	
มานหนึ่งนครินทรพา	ไทรทศเวียงวาง
วิจิตรเจอยุไยนา	
นามคือกิริพัชรการา	ปรากฏารากา-
รเกอดประกอบคำกล	
เนื่องเนิ่นนางจรัลโครณ	รอบราชมณฑล
อธิกเงื่อมเงยงัน	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 4)

3.1.2.4 ส่วนสุดท้ายของสรรพสิทธิ์คำฉันท์ เป็นลักษณะเฉพาะของงานพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งกล่าวถึงผู้แต่ง เวลาที่แต่ง จุดประสงค์ ที่มาของเรื่อง และอื่น ๆ เป็นส่วนสำคัญช่วยไขข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับหนังสือ เช่น

อัญชยมกรมุขิตเชษฐี	ชิโนรสศรี
สุกตขัตติยวงศ์	
เปนนีนชินบุตรลำสงฆ์	จตุปาริสุทธิทรง
ศิลาภิรมย์พรหมจรรย์	
เกลองอาวาสเวียงเซตวัน	เกลากล่าวกลั่น
ทพากยพจนพิบูลย์	
บรรยายยศพุทธรางกูร	ปางเปนอดิสุริย์
คือสรรพสิทธิ์กษัตรา	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 155)

จากการวิเคราะห์การดัดแปลงรูปเรื่องพบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสยังทรงรักษารูปเรื่องบางประการจากชาดกไว้ คือ ปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ น่าจะเป็นเพราะต้องการแสดงถึงที่มาของวรรณคดีนั้น ว่าเป็นเรื่องชาดก และเพื่อให้แตกต่างวรรณคดีประเภทนิทานจักรวาลที่เกิดขึ้นใหม่มากมายในช่วงเวลานั้น และเหตุที่ทรงไม่นิพนธ์บทสโมธานตอนท้ายเรื่อง ทั้ง ๆ ที่ต้นเรื่องมีปัจจุบันวัตถุนั้น นิยะดา เหล่าสุนทร (2538) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อาจจะเป็นเพราะทรงได้ใช้สิทธิ์ในฐานะผู้นิพนธ์ในการสร้างสรรค์เรื่องและตัวละครสำคัญเข้าไปหลายตัว หากจะแต่งบทสโมธานต่อท้าย ก็จำต้องสมมติความสัมพันธ์ของตัวละครกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในพุทธประวัติขึ้นใหม่ ซึ่งคงไม่ต้องการประสงค์ขององค์นิพนธ์

นอกจากจะทรงเลือกคงลักษณะบางประการของรูปเรื่องชาดกไว้ในงานพระนิพนธ์แล้วจะเห็นว่า ทรงสร้างรูปเรื่องใหม่ตามตามขนบของวรรณคดี เช่น การแต่งบทไหว้ครูไว้ในตอนต้น ซึ่งเป็นขนบของการแต่งวรรณคดีไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น และการจบเรื่องด้วยการบอกชื่อผู้แต่ง เวลาที่แต่งจุดประสงค์ ที่มาของเรื่อง และอื่น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นต้นมา

3.2 การดัดแปลงเนื้อเรื่อง

การดัดแปลงเนื้อเรื่องจากชาดกมาเป็นวรรณคดีชาดกนั้น ผู้เขียนได้เปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างระหว่างสรรพลัทธิชาดกกับสรรพลัทธิคำฉันท์ ดังนี้

ตารางที่ 1 ความเหมือนและความต่างระหว่างสรรพสิทธิ์ชาดกกับสรรพสิทธิ์คำฉันท์

สรรพสิทธิ์ชาดก	สรรพสิทธิ์คำฉันท์
พระเจ้าอุศุกราชครองเมืองศิริกษนคร มีมเหสีชื่อ กุสุมพะ และมีพระธิดา รูปโฉมงดงามชื่อว่าสุวรรณโสภา	พระเจ้าอุศุกราชครองเมืองศิริพัชรนคร มีมเหสีชื่อโกสุม และมีพระธิดา รูปโฉมงดงามชื่อว่าสุพรรณโสภา
เล่าถึงที่มาว่านางสุวรรณโสภาเกิดมาเป็นคนรูปงาม เพราะชาติที่แล้วได้รักษาศีล ทำบุญทำทาน	ไม่ปรากฏ
กษัตริย์ต่าง ๆ พากันมาสู่ขอนาง พระเจ้าอุศุกราชให้กษัตริย์ทั้งหลายอยู่กับนางสุวรรณโสภาคนละคืน หากใครสามารถทำให้นางยอมพุดด้วยได้ก็จะได้นางไปเป็นมเหสี แต่ก็ไม่มีใครทำสำเร็จจึงพากันลากลับเมือง	ไม่ปรากฏ
พระเจ้าวิชัยครองเมืองอลิคนคร มีมเหสีชื่อว่าอุบลเทวี มีพระโอรสองค์หนึ่งซึ่งพราหมณ์ได้ทำนายว่าจะเป็นผู้มีวิชาความรู้และมีกลอุบายมาก เมื่อพระโอรสเจริญวัยขึ้น พระเจ้าวิชัยได้ประทานทองคำพันลี้มเพื่อให้พระโอรสไปเรียนวิชาที่เมืองตักกสิลา พระโอรสเลือกเรียนวิชาถอดดวงจิต ใช้เวลาเพียงเดือนเดียวก็	พระเจ้าวิชัยครองเมืองอลิคนคร มีมเหสีชื่อว่า อุบลเทวี มีพระโอรสองค์หนึ่งซึ่งพราหมณ์ได้ทำนายว่า จะเป็นผู้มีวิชาความรู้และมีกลอุบายมาก เมื่อพระโอรสเจริญวัยขึ้น พระเจ้าวิชัยได้ประทานทองคำพันลี้มเพื่อให้พระโอรสไปเรียนวิชาที่เมืองตักสิลา พระโอรสเลือกเรียนวิชาถอดดวงจิตและใช้เวลาเพียงเดือนเดียวก็เรียนจบและกลับบ้านเมือง พระโอรส

สรรพสิทธิชาดก	สรรพสิทธิคำฉันท์
เรียนจบและกลับบ้านเมือง พระเจ้าวิชัยจึงตั้งชื่อพระโอรสว่าสรรพสิทธิ	ได้ลองวิชาให้พระเจ้าวิชัยดู พระเจ้าวิชัยพอพระทัยมาก จึงตั้งชื่อพระโอรสว่าสรรพสิทธิ
ไม่ปรากฏ	กษัตริย์พรหมทัต เการพย์ และโกศล มาสู่ขอนางสุพรรณโสภา แต่ไม่มีใครสามารถทำให้นางยอมพุดด้วยได้ จึงต้องยกทัพกลับเมืองไป
พระสรรพสิทธิได้ยินเรื่องของนางสุพรรณโสภาจึงเสด็จไปเมืองศิริกษนครเพื่อสู่ขอนาง พระสรรพสิทธิถอดดวงจิตอำมาตย์ไปใส่ในที่ต่าง ๆ และเล่นนิทานปริศนาทั้ง 4 เรื่องให้ฟัง จิตอำมาตย์ตอบคำถามไม่ถูกใจนางสุพรรณโสภา นางจึงแหยงขึ้นมาถึง 4 ครั้ง	ตรงกัน
พระเจ้าอุสกราชยกนางสุพรรณโสภาและจัดงานอภิเษกให้	ตรงกัน
ไม่ปรากฏ	สามกษัตริย์ที่เคยมาสู่ขอนางสุพรรณโสภาโกรธกริ้วยกทัพมาทำสงครามชิงนาง พระสรรพสิทธิอาสาออกศึกและถอดดวงจิตกษัตริย์มาใส่ในรถทรง จนสามกษัตริย์ยอมแพ้
ไม่ปรากฏ	พระสรรพสิทธิพานางสุพรรณโสภากลับบ้านเมือง แต่ระหว่างทางมียักษ์ชื่อ

สรรพสิทธิชาดก	สรรพสิทธิคำฉันท์
	กาลจักร ครอบเมืองกาลกฏ มาลักนางไปที่เมือง
ไม่ปรากฏ	นรเชษฐดาบสบอกว่า นางสุพรรณโสภาคย์กษัตริย์กาลจักรจับตัวไป พร้อมมอมเมาและสรวิเศษให้ พระสรรพสิทธิติดตามไปถึงเมืองกาลกฏและทำสัญญากับกษัตริย์กาลจักร พระสรรพสิทธิแปลงศรใส่ยักษ์กาลจักรถูกร่างกายขาดเป็นส่วน ๆ แต่ยักษ์กาลจักรไม่ตาย กลับเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ พระสรรพสิทธิจึงถอดจิตยักษ์กาลจักรมาใส่ไว้ในเนินเขา จนทำให้ยักษ์กาลจักรยอมคืนนางสุพรรณโสภาคย์ให้
พระสรรพสิทธิพานางสุพรรณโสภาคย์กลับเมือง อลิคนคร	พระสรรพสิทธิพานางสุพรรณโสภาคย์กลับเมือง อลิคนคร

จากการเปรียบเทียบเนื้อหา อาจจะแบ่งประเด็นของลักษณะการดัดแปลงเนื้อเรื่องของสรรพสิทธิคำฉันท์ได้ 3 ประเด็น คือ การเพิ่มเนื้อเรื่อง การเพิ่มรายละเอียด และการตัดรายละเอียด ดังนี้

3.2.1 การเพิ่มเนื้อเรื่อง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงแต่งเนื้อเรื่องขึ้นใหม่เพิ่มเติมเข้ามาอยู่หลายตอน โดยลักษณะของการเพิ่มเนื้อหาเข้ามาของพระองค์นั้นมี 2 ลักษณะ คือ การเพิ่มเนื้อเรื่องโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิม และการเพิ่มเนื้อเรื่องใหม่

3.2.1.1 การเพิ่มเนื้อเรื่องโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิม

ในส่วนของการเพิ่มเรื่องโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิม คือ ตอนศึกสามกษัตริย์ที่จะยกทัพมาชิงนางสุพรรณโสภา ซึ่งเนื้อความตอนนี้ไม่ปรากฏในชาดก แต่มีปรากฏอยู่ในโครงเรื่อง กล่าวคือ ในชาดกได้กล่าวว่ามีกษัตริย์ต่าง ๆ ได้มาสู่ขอนางสุพรรณโสภา แต่ไม่มีใครสามารถทำให้นางยอมพุดด้วยได้ จึงต้องพากันกลับเมือง ดังนี้

ครั้งนั้นพระราชาทรงหลายในสกลชมพูทวีป ครั้นได้ทรงสดับข่าวนั้นแล้วต่างก็พากันมีจิตกระสันรักใคร่ในพระราชธิดานั้น จึงได้รับสั่งให้ราชบุรุษจัดแจงเครื่องบรรณาการและตกแต่งช้างม้าของตน ๆ เสร็จแล้ว ต่างก็เสด็จขึ้นทรงช้างและม้าพระที่นั่งเสด็จออกจากพระนครไปยังสำนักพรเจ้าอุสภราช...จำเดิมแต่นั้นไป พระราชาองค์หนึ่งจึงเสด็จขึ้นไปสู่ปราสาทแล้ว ประทับ ณ ภายนอก กล่าวปิยวาจากับพระราชธิดานั้นจนเวลาสว่าง แม้พระราชธิดานั้นจะได้ตรัสถ้อยคำอย่างใดอย่างหนึ่งก็หามิได้....พระราชาทรงหลายเหล่านั้น ก็พลัดเปลี่ยนกันเสด็จขึ้นสู่ปราสาทของพระราชธิดานั้นโดยลำดับ ๆ กันอีก....พระราชนั้นก็มีได้ตรัสอย่างใดอย่างหนึ่งกับพระราชธิดาเหล่านั้น...พระเจ้าอุสภราชจึงมีรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายถวายเครื่องบรรณาการคืนให้แก่กษัตริย์เหล่านั้นโดยลำดับกัน แล้วพระองค์ก็ทรงประสาทพรให้แก่กษัตริย์เหล่านั้นว่า เชิญท่านทั้งหลายจงพากันไปให้เป็นสุขสำราญเถิด พระราชาเหล่านั้นต่างก็พากันเสด็จกลับไปยังพระนครของตน ๆ...

(กรมศิลปากร, 2499, น. 723-725)

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงนำมาแต่งใหม่เป็นสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั้นทรงสมมติภาพของกษัตริย์ต่าง ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการกำหนดชื่อและเมืองของกษัตริย์

ต่าง ๆ คือ พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี พระเจ้าเการพย์ ครองเมืองกुरु และพระเจ้าโกศลครองเมืองมิลินา ดังนี้

ปางสามสุริยราชันรี	ศวรรค์คี่อันมี
มหันตเดชเจษฎา	
หนึ่งนามพรหมทัตกระษัตรา	ธิปผ่านพารา
ณีสัมบัติสมบุรณ์	
หนึ่งเการพย์ขัตติยตระกูล	เถกองเกียรติอดุลย์
ดำรงกูณกรินทร์	
หนึ่งคือโกศลสวามินทร์	เถล่องแหล่งมิลิน
วิเทหเทศเขตแขวง	

.....

สามไท้ไคลทักกลับบูล	บวมบ่มอาตุร
กำเดาฤดีแฉดอง	
ดาลถวิลเหลือจินดาตรอง	ตฤกลศหลายคลอง
จักคีนตระโบมโนมเฉลา	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 21 - 28)

จากข้อความที่ยกมาจะพบว่านอกจากจะทรงได้ สมมติชื่อกษัตริย์และชื่อเมืองแล้ว ได้ทรงวาง “ลักษณะบางประการ” ในตัวกษัตริย์ เหล่านั้น ซึ่งให้เกิดเหตุศึกสามกษัตริย์ในเวลาต่อมา คือ การที่กษัตริย์ทั้งสามลา กลับเมือง แต่ในใจนั้นยัง “ดาลถวิลเหลือจินดาตรอง ตฤกลศหลายคลอง จักคีนตระโบมโนมเฉลา” เมื่อกษัตริย์ทั้งสามรู้ข่าวว่า พระสรรพลีธิได้อภิเษกกับนาง สุพรรณโสภางีได้ยกทัพมารบชิงนาง ด้วยเหตุนี้เอง เรื่องราวของสามกษัตริย์และ ศึกสามกษัตริย์ที่ตามมาในตอนท้ายของเรื่องจึงเป็นสิ่งที่องค์ผู้นิพนธ์ได้สร้างสรรค์ ด้วยตัวพระองค์เองเพิ่มเติมจากชาดกโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิมของชาดก

3.2.1.2 การเพิ่มเนื้อเรื่องใหม่

ส่วนการเพิ่มเนื้อเรื่องอีกลักษณะหนึ่งซึ่งปรากฏในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ และมีความแตกต่างจากการเพิ่มเนื้อเรื่องโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องเดิม คือ การเพิ่มเนื้อเรื่องใหม่ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มเนื้อเรื่องใหม่ที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องเดิมเลย ได้แก่ ตอนรบยักษ์กาลจักร เริ่มตั้งแต่ตอนที่พระสรรพสิทธิ์พานางสุพรรณโสภากลับเมืองตน ขณะที่นอนพักอยู่ในป่ายักษ์กาลจักรเข้าเมืองกาลกฏได้ผ่านมาพบเข้าจึงลักนางไป พระสรรพสิทธิ์ออกตามหาจนพบกับนรเชษฐ์ดาบสซึ่งช่วยบอกทางและมอบของวิเศษให้พระสรรพสิทธิ์ตามไปทำสู้กับยักษ์กาลจักรและถอดดวงจิตยักษ์กาลจักรไปใส่ที่เนินเขาจนยักษ์กาลจักรยอมแพ้ และคืนนางสุพรรณโสภาให้

จะพบว่า การเพิ่มเนื้อเรื่องทั้ง 2 ลักษณะนี้ ทำให้สรรพสิทธิ์คำฉันท์มีลักษณะเป็นนิทานประโลมโลกย์หรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่กำลังนิยมกันในสมัยนั้น คือ “...มีเรื่องเทวดา ยักษ์มาร เรื่องเวทมนตร์คาถา สำแดงอิทธิฤทธิ์แผลงศร จำแลงแปลงตัว เหาะเหินเดินอากาศ ทำเสน่ห์ยาแฝด และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย...” (เสฐียร โกเศศ, 2510, น. 354-355) ทำให้เนื้อเรื่องของสรรพสิทธิ์คำฉันท์มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น และยังเปิดโอกาสให้เห็นลักษณะพิเศษอื่น ๆ ของตัวละครมากยิ่งขึ้น เช่น ความสามารถในการรบของตัวละครอย่างพระสรรพสิทธิ์ หรือ ความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อผู้เป็นสามีของนางสุพรรณโสภา ซึ่งไม่ปรากฏในชาดกเลย

3.2.2 การเพิ่มรายละเอียด

การเพิ่มรายละเอียด ในที่นี้หมายถึง การเพิ่มการบรรยายหรือพรรณนา ฉากเหตุการณ์ และฉากสถานที่ต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องอยู่แล้วให้มีความละเอียดมากขึ้น ซึ่งการเพิ่มรายละเอียดนี้ไม่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง แต่ช่วยสร้างความสมจริงให้กับเนื้อเรื่องและช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วม

ไปกับสถานการณ์และสภาวะอารมณ์ของตัวละครในขณะนั้น ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

3.2.2.1 การเพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์

จากการศึกษากลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดี ชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พบว่าได้ทรงเพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งในชาดกนั้นกล่าวเพียงย่อ ๆ เช่น ตอน พระสรพสิทธิต้องจากบ้านเมืองเพื่อไปเรียนวิชาที่สำนักดักศิลา ในชาดกกล่าวเล่าเรื่องเพียงสั้น ๆ ว่า “พระโพธิสัตว์รับพระราชโองการรับเอาทองพันหนึ่งนั้น แล้วถวายบังคมลาพระราชบิดาไปยังเมืองดักศิลา” แต่ในสรพสิทธิคำฉันท์จะมีการบรรยายถึงความเศร้าโศกของพระเจ้าวิชัยและนางอุบลที่ต้องจากพระสรพสิทธิ และให้พระสรพสิทธิแสดงความเคารพโดยการกระทำประทัณิณสามารถรอบพระเจ้าวิชัยและนางอุบล ดังนี้

เสร็จกระทำประทัณิณสามารถ สามไหว้ภูบาล
 ชนินทรชนกนทลี
 ถาลงเลอยแหล่ลงมณฑริ ทรวงสามกษัตริย์
 กือฟางอันฟอดไฟฟอน
 ต่างเสวยยศกาอาทร ต่างทุกข์ต่างถอน
 อสาศประสาธเสาะศัลย์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 16)

หรือตอนพระสรพสิทธิสำเร็จวิชาถอดดวงจิต และเสด็จกลับเมือง ในชาดกกล่าวสั้น ๆ ว่าเมื่อพระโอรส (พระสรพสิทธิ) กลับเมือง ก็เข้าเฝ้าถวายบังคมพระเจ้าวิชัยและนางอุบลแล้ว ในวันรุ่งขึ้นพระเจ้าวิชัยก็ให้ราชบุรุษไปป่าวประกาศให้ชาวบ้านรู้ว่า พระโอรสได้สำเร็จวิชาแล้ว และให้ขานพระนามว่า พระสรพสิทธิ แต่ในสรพสิทธิคำฉันท์ องค์ผู้นิพนธ์ได้เพิ่มรายละเอียดขึ้นมาโดยให้พระโอรส (พระสรพสิทธิ) ได้ลองวิชาถอดจิตให้

พระเจ้าวิชัยคู โดยการถอดจิตอำมาตย์ผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในที่นั้นออกมา ทำให้พระเจ้าวิชัยพอพระทัยเป็นอันมาก

3.2.2.2 การเพิ่มรายละเอียดของฉาก

ส่วนการเพิ่มรายละเอียดอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏในสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั้น คือ การเพิ่มรายละเอียดของฉาก ทั้งนี้เพราะในสรรพสิทธิ์ชาคนั้น แทบจะไม่มีบรรยายฉากใด ๆ เลย แต่ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั้นมีการเพิ่มบทพรรณนาชมความงามของบ้านเมือง และบทชมธรรมชาติต่าง ๆ เอาไว้มากมาย ตามขนบของการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองได้แก่

บทชมเมือง บทชมเมืองที่ปรากฏในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ มี 2 ตอน คือ ชมเมืองศิริพัชรนคร และชมเมืองอลิคนคร ตัวอย่างเช่น

นามคือศิริพัชรการา รเกอดประกอบด้ากล	ปรากฏารากา-
เนื่องเนิ่นนางจรัลโครณ อริกเงื่อมเงยงัน	รอบราชมณฑล
ถือขอบขุนเขาสัต์กัณฑ์ สรหล้ายสรส้างสีมา	วงเวียดเวียนวรรณ
ป้อมด้ายรายเรียบปิ่นตรา ระคะธวัชโอบไพบ	บรรฎากระดา

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 4-5)

บทชมธรรมชาติ บทชมธรรมชาติที่ปรากฏในสรรพสิทธิ์คำฉันท์มีอยู่หลายตอน และมีการชมธรรมชาติต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน เช่น ตอนที่พระสรรพสิทธิ์พานางสุพรรณโสภาออกจากเมืองศิริพัชรนครนั้น ได้มีฉากชมธรรมชาติที่มีความไพเราะมาก โดยเริ่มจากการชมไม้ ชมนก ชมสัตว์บก และชมสัตว์น้ำ นอกจากนั้น ยังมีบทชมธรรมชาติอีกตอนหนึ่งซึ่งเป็นตอนที่

พระสรรพสิทธิ์พานางสุพรรณ โสภากลับมาจากเมืองของยักษ์กาลจักร และเดินทางกลับเมือง ซึ่งในตอนนี้มีบทชมธรรมชาติที่ไพเราะและมีเนื้อหาไม่ซ้ำกับบทชมธรรมชาติที่ได้พรรณามาแล้วในตอนต้น โดยได้ชมป่าหิมพานต์ และชมดาว ดังนี้

ชมป่าหิมพานต์

พลางพระชีชมศิขรินทร์	เรียงรอบขอบสินธุ์
ชูสูงสรด้างเวหาศ	
โน้นเนอนนกินทร์คันธมาพน	เรียบรัตโนภาส
พแพรวด้วยแก้วลายหลาย	
นั่นจอมจิตรภูพพราย	สัตรีคณัพรณราย
ระดับสลับหลากสี	
โน้นไกรลาสแหล่งศิขรี	เหรียญรุจี
จรัสคือจันทร์ประกา	

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 146-147)

ชมดาว

ชวนโคมยุพาพิมลพัคตร์	วรลักษณ์เล็งแล
สัปดาห์ศานักษัตรแปร	เสถียรที่ราศีคลา
โน้นอัสสุนีคือทิมชาติ	อันลีลาศในคัณหา
ที่ถัดบัญญัติกรณิปรา	กฎไก่อันฐานปาน
หมู่สามสมมุติ์กุกกุกโบ	ดกกฤติกาขาน
ที่สี่คือโรหิณีบันดาล	ดุจรม่งม้ายหมาย
หนห้าแห่งดารกรเมียด	มฤคเศียรฤาคลาคลาย
ช่วงฉันทู้อัทรประกาย	ประกาศเพียงเกตราสวรรค์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 148 - 149)

นอกจากนี้ ยังพบบทชมธรรมชาติอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะนิราศ กล่าวคือ เป็นการกล่าวคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก โดยผ่านธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เห็นต้นมะปรางแล้วนึกถึงปราง (แก้วม) ของนาง เป็นต้น บทชมธรรมชาติลักษณะนี้ พบตอนที่พระสรพลสิทธิออกเดินทางตามหานางสุพรรณโสภาซึ่งถูกยักษ์กาลจักรลักตัวไป เป็นบทชมไม้ และชมนก ดังนี้

บทชมไม้

เมื่อปรางเช่นปรางกนิฐนวล	รำจวญใจอาลัยหลง
ขานางคือคู่อรุณงค์	นุชนาฏคำเนอรคลา
ชงโคพรลลกลักษณะยล	เยาวยุคลชงฆา
สตาลิงประเลหกตลาล	สมรเจียนบรรจงถาย

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 115)

บทชมนก

จากพราวเพียงพราวน้อง	ถาพานพ้องยุพาพาง
ไก่อ่แก้วหนึ่งแก้วตา	บาราศรักอดักทรวง
นางนวลนีกนวลปราง	บร้างสบสมรดวง
น่านซ้าจกคลาคลวง	คือรงงน่านบรรหารนาม

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2467, น. 117)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสรพสิทธิชาดกไม่มีการบรรยายฉากต่าง ๆ แต่เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนำมานิพนธ์เป็นสรพสิทธิคำฉันท์ ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องการบรรยายฉากต่าง ๆ เป็นอันมาก ทั้งนี้ น่าจะทรงเล็งเห็นว่า การบรรยายฉากจะช่วยทำให้เกิดความสมจริงกับเรื่องและช่วยทำให้ผู้อ่านสามารถร่วมรับรู้ถึงอารมณ์ของตัวละครมากยิ่งขึ้น อีกทั้งอาจจะทรงเล็งเห็นว่า บทชมเมือง และชมธรรมชาติเหล่านี้

ถือเป็นขนบของวรรณคดีไทยอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเปิดโอกาสให้กวีได้แสดงฝีมือการประพันธ์ของตนด้วย

3.2.3 การตัดรายละเอียด

การตัดรายละเอียดที่พบในสรรพสิทธิ์คำฉันท์มีเพียงตอนเดียวเท่านั้น คือ การตัดตอนที่เล่าถึงที่มาว่านางสุวรรณโสภากิดมาเป็นคนรูปงาม เพราะชาติที่แล้วได้รักษาศีล ทำบุญทำทานออกไป ดังนี้

จึงมีคำปุจฉาสอดถามเข้ามาว่า พระราชธิดานั้นมีพระรูป
พระโหมงดงามหาสตรีอื่นที่จะเสมอมิได้นั้น เพราะเหตุใด

มีคำวิสัชนาว่า เพราะเมื่อครั้งบุรพชาติหนหลัง พระนางได้
สมาทานรักษาศีลบำเพ็ญกุศลมามาก ทั้งมีจิตชื่นชุ่มอ่อนนุ่มในสรรพสัตว์
ทั้งหลายมิได้เลือกหน้า แล้วก็ประกอบไปด้วยศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระ
รัตนตรัย และประพฤติดำตนต่อบุคคลผู้เจริญ...ครั้นมาในชาตินี้พระนางจึงมี
พระรูปพระโหมงดงามหาสตรีอื่นที่จะเสมอมิได้...

(กรมศิลปากร, 2499, น. 722-723)

ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะทรงเห็นเนื้อหาในส่วนนี้เป็นเพียง
ส่วนปลีกย่อยที่เสริมเข้ามา แต่ไม่มีความสำคัญต่อเรื่องและการดำเนินเรื่อง
จึงทรงเลือกที่จะตัดออกไปเพื่อไม่ให้เกิดการเยิ่นเย้อ

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้างต้น อาจจะสรุปเกี่ยวกับการ
การตัดแปลงเนื้อหาจากสรรพสิทธิชาดกมาเป็นสรรพสิทธิ์คำฉันท์ได้ว่า
องค์ผู้นิพนธ์ได้ทรงเพิ่มเติมเนื้อเรื่องใหม่ โดยมีทั้งที่อิงกับโครงเรื่องเดิม เช่น
ตอนศึกสามกษัตริย์ และที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เช่น ตอนรบยักษ์กาลจักร
ทรงเพิ่มเติมในส่วนรายละเอียดของเหตุการณ์และฉากต่าง ๆ เพื่อให้เกิด
ความสมจริง และยังทรงได้ตัดเรื่องที่มาจากความงามของนางสุวรรณโสภากิด
ออกไป เพราะไม่มีความสำคัญกับการดำเนินเรื่อง

อย่างไรก็ตาม แม้ไม่อาจจะสรุปได้ว่า การที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเพิ่มเติมเนื้อเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ขึ้นใหม่ซึ่งไม่ปรากฏในชาดกนั้น จะเป็นผลมาจากการรับลักษณะจากนิทานประโลมโลกย์หรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่กำลังนิยมกันในสมัยนั้น หรือเป็นตามข้อสันนิษฐานของ ชงชัย แซ่เจี่ย (2556, น. 73-74) ที่ว่า “คงจะทรงพระดำริถึงข้อค้อยในสรรพสิทธิชาดกว่ามีเนื้อเรื่องราบเรียบ จืดชืด... จึงได้ปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องจนสามารถปรุงแต่งสรรพสิทธิ์คำฉันท์ให้เกิดวรรณกรรมครบทั้ง 9 รส...” แต่หากพิจารณาในแง่ของศิลปะในการดำเนินเรื่องแล้ว จะพบว่า เนื้อเรื่องที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามาได้ช่วยสร้างเอกภาพให้แก่วรรณคดีเรื่องนี้ ตั้งแต่ต้นจนจบ กล่าวคือ ทรงเปิดเรื่องด้วยปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าปรารภถึงศิลปะพิเศษชื่อว่า อูรภินท์ หรือวิชาถอดดวงจิต จากนั้นจึงเล่าอดีตวัตถุครั้งเสวยพระชาติเป็นพระสรรพสิทธิ์ว่า ได้ศึกษาเล่าเรียน และใช้วิชาอูรภินท์จนได้อภิเษกกับนางสุพรรณโสภา กระทั่งเมื่อเกิดอุปสรรคปัญหาตามมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบวชสามกษัตริย์ หรือการรบกับยักษ์กาลจักร วิชาอูรภินท์ก็เป็นกุญแจสำคัญที่พระสรรพสิทธิ์ใช้แก้ไขปัญหาลดอุปสรรคให้ผ่านไปจนกระทั่งสามารถเดินทางกลับบ้านเมืองได้สำเร็จ

4. บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง สรรพสิทธิ์คำฉันท์: กลวิธีการดัดแปลงชาดกเป็นวรรณคดีชาดก พบว่า ทรงรักษารูปเรื่องบางอย่างของชาดกเอาไว้ เช่น การกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงดำเนินตามขนบของการแต่งวรรณคดีไทย คือ ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู และการลงท้ายด้วยการบอกชื่อผู้แต่ง วันเวลาที่แต่ง และสาเหตุในการแต่งเอาไว้อย่างละเอียด

ส่วนการดัดแปลงเนื้อเรื่องนั้นพบว่า มีการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องใหม่ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ทำให้มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น ทั้งยังทำให้เห็นบุคลิกภาพที่แตกต่างออกไปของตัวละคร เช่น ความสามารถในการสู้รบของพระสรรพสิทธิ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พระนิพนธ์เรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ แสดง

ให้เห็นถึงลักษณะการดัดแปลงเนื้อหาชาดมาเป็นวรรณคดีชาดของสมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า ทรงให้ความสำคัญกับการให้รายละเอียดของชาดเป็นอย่างมาก ทั้งชาดขมเมือง และชมธรรมชาติ นอกจากนี้ยังทรงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางตอนเพื่อความเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และทรงเลือกตัดรายละเอียดบางตอนที่ทรงเห็นว่าไม่สำคัญออกไป เพื่อไม่ให้เรื่องเยิ่นเย้อ ซึ่งถือว่าเป็นพระอัจฉริยภาพทางการประพันธ์ของพระองค์โดยแท้

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2541). *เชียงใหม่ปณณสาชก*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กรมศิลปากร. (2529). *สมุทรโฆษคำฉันท์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2499). *ปัญญาสาชก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคหนึ่ง*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ.

กุสุมา รักษมณี. (2521). นิทานปัญจตันตระฉบับภาษาไทย. *อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2(2), 82.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2515). *พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส*. พระนคร: บรรณาการ.

ทรัพย์ ประกอบสุข. (2527). *วรรณคดีชาดก*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ธงชัย แซ่เจี่ย. (2526). รสวรรณกรรมในสรรพสิทธิ์คำฉันท์. *วรรณวิทัศน*, 13, 49-75.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). *ปัญญาสาชก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2511). *สรรพสิทธิ์คำฉันท์*. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพร.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2467). *สรรพสิทธิ์คำฉันท์*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

- วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์. (2524). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิชาดก*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา ศิริไพล์. (2541). สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ “สรรพสิทธิ์คำฉันท์” เสร็จเมื่อใด. *ศิลปวัฒนธรรม*, 19(6), 141-146.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. (2542). *วรรณคดีชาดก*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เสฐียรโกเศศ. (2510). *ฟื้นความหลัง*. พระนคร: ศึกษาสยาม.
- หลวงศรีอมรญาณ. (ผู้เรียบเรียง). (2526) *นิทานไทยเรื่องพระสรรพสิทธิ์*. กรุงเทพฯ: กุรุสภา.